

הלאמה

פתיחה לדיון

דני גוטוויין

עד לאחרונה לא נזקקו הסוציאלי-דמוקרטים הישראלים למונח הלאמה כדי לתאר את מדיניותם. אבל הצלחות המשטר הניאו-ליברלי וחיסול מדינת הרווחה, מחייבים להעלות לדיון את דמותה של מדינת רווחה חדשה, שונה ממדינת הרווחה שפורקה, ואת הדרכים להשגתה. ההלאמה היא אמצעי הכרחי במהלך זה ועל הסוציאלי-דמוקרטים ללבן אותו ולעדכן אותו כדי להפוך אותו מסיסמה למדיניות

מה משמעות המושג הלאמה? אם ההפרטה היא המדיניות שבאמצעותה מקדם הניאו-ליברליזם את מטרותיו, אזי המושג "הלאמה" מציין את המדיניות שבה על הסוציאלי-דמוקרטים לנקוט כדי לממש את יעדיהם: דמוקרטיזציה של הכלכלה והחברה וביטול הכפפתן להון; ביטחון חברתי והקטנת פערים; הפיכתם של השירותים החברתיים מסחורות לזכויות; ביטול העסקה פוגענית, מאבק בניצול העובדים והבטחת ביטחון

תעסוקתי ותעסוקה מלאה; הגנה על האינטרסים הציבוריים בקרקע, באוצרות הטבע ובמפעלי תשתית ועוד. ובמילים אחרות - הלאמה היא הדרך לכינון מחודש של מדינת רווחה. עד לאחרונה לא נזקקו הסוציאלי-דמוקרטים הישראלים למונח הלאמה כדי לתאר את מדיניותם. המסורת הסוציאלי-דמוקרטית החדשה שנבנתה בישראל בשני העשורים האחרונים התמקדה במאבק במשטר ההפרטה ובניסיון למזער את נזקיו, ובשל כך נדחק לשוליים כ"בלתי מעשי" הדיון בדרכי ביטולו ובאופן כינונה של מדינת הרווחה. ואולם, צירוף של גורמים שונים הפך לאחרונה את העיסוק הבלבדי בהפרטה ובנזקיה לבלתי מספק מבחינה רעיונית ולמכשול מבחינה פוליטית. הדיון בהלאמה הופך להכרח פוליטי דווקא ככל שהניאו-ליברליזם הישראלי מתקרב להשגת מטרותיו. אם בעבר נתפס המאבק במשטר ההפרטה כניסיון לגונן על שרידי מדינת הרווחה, הרי שהתבססותו של משטר זה, המצטייר באורח כוזב כ"מצב טבעי" נעדר חלופות,

ההתמודדות
הנמשכת
עם המשבר
הכלכלי
העולמי חוזרת
ומלמדת כי
בעוד שהשוק
הפרטי
היה מקור
הבעיה, הרי
שהמדינה - על
ידי הלאמת
הבנקים,
למשל - היא
הפתרון

דני גוטוויין הוא חבר יסו"ד ומלמד בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה ///
דוא"ל: dgutwein@univ.haifa.ac.il

מפעלי תשתית, המערכת הפיננסית, ושירותים חברתיים; השני, הקטנת או ביטול יסוד הסחורה שבשירותים חברתיים, שימושים בתשתיות, שוק העבודה ועוד. החתירה תחת הבעלות והניהול הציבוריים היא שהובילה בארבעת העשורים האחרונים את מהפכת ההפרטה בישראל והשבתם היא שצריכה להוביל את המדיניות המנוגדת, ההלאמה. כינון מחודש של הבעלות והניהול הציבוריים תקטין את כוחו של ההון, תאפשר לצמצם את הפערים המעמדיים ולחזק את הביטחון החברתי, שהוא תנאי לצמיחה כלכלית בקיימא.

פירוק מדינת הרווחה והפרטת השירותים החברתיים הם מהגורמים העיקריים לגידול באי-השוויון בישראל ולניווון מערכות החינוך לא רק לרווחת הפרט, אלא לחוסנו של המשק בכלל. ביסודה של ההפרטה עמד תהליך ההסחרה (קומודיפיקציה) של השירותים החברתיים והתשתיות והפיכתם מזכויות אזרחיות לסחורות בתשלום. ההסחרה צמצמה את זמינותם ואיכותם של השירותים והתשתיות, תחילה למעמדות הנמוכים ובהמשך למעמדות הביניים, במקביל ליצירת שירותים מיוחדים בתשלום למעמדות הגבוהים, וכך הגדילה את הפערים הכלכליים והחברתיים. לפיכך ביטול ההסחרה (דהיקומודיפיקציה) של השירותים והתשתיות והפיכתם מסחורות לזכויות הוא עיקרון יסודי של מדיניות ההלאמה.

ההלאמה היא אפוא מדיניות נגד ההפרטה, ולכן מתוך ניתוח היגיון ודרכי ההפרטה בישראל ניתן להתוות את המהלכים הראשונים שיהיה על שלטון סוציאלי-דמוקרטי לנקוט כחלק ממדיניות ההלאמה. הבריאות הופרטה בעיקר באמצעות "הביטוחים המשלימים", שגרמו לדלדול תקציבה של מערכת הבריאות הציבורית ולערעור הביטחון הרפואי של המעמדות הנמוכים ומעמדות הביניים. הלאמת הרפואה מחייבת, לפיכך, את הגדלת מס הבריאות שייתר את הביטוחים המשלימים ויאפשר להרחיב את הרפואה הציבורית ולעשותה לשוויונית יותר. <<<

תפיסת ההלאמה כאמצעי חירום להתמודדות עם משברים דחקה את הדיון בהלאמה כמדיניות שיטתית וכוללת לניהול הכלכלה והחברה

את השאלה: אם הממשלות מספיק טובות כדי להבטיח את הרגולציה מדוע אין הן מסוגלות לנהל את התחומים שעליהן הן מפקחות? ואמנם, ההתמודדות הנמשכת עם המשבר הכלכלי העולמי חוזרת ומלמדת כי בעוד שהשוק הפרטי היה מקור הבעיה, הרי שהמדינה - על ידי הלאמת הבנקים, למשל - היא הפתרון. מ"רוח רפאים" המאיימת על הקפיטליזם הפכה אפוא ההלאמה לסיכוי היחידי להבטחת יציבותה ותפקודה של הכלכלה הגלובלית - ושל הכלכלות הלאומיות - לנוכח סתירותיו של "הקפיטליזם המאוחר".

ההלאמה חדרה אפוא אל הדיון הציבורי בעולם ובישראל לא כסוגיה תיאורית או אידיאולוגית, אלא כמסקנה מעשית ופתרון חירום למשבר הניאו-ליברליזם. תפיסת ההלאמה כאמצעי חירום להתמודדות עם משברים דחקה את הדיון בהלאמה כמדיניות שיטתית וכוללת לניהול הכלכלה והחברה. פיתוח תפיסה כזו של הלאמה המכוונת ל"החזרת המדינה" - תוך הפקת הלקחים מכשליה של מדינת הרווחה בעבר - היא אפוא האתגר הסוציאלי-דמוקרטי הבא.

ניסיון מדינת הרווחה ולקחיה מכאן וכשלי משטר ההפרטה מכאן מאפשרים לשרטט מספר קווים ראשוניים לדמותה של מדיניות ההלאמה כתהליך כולל של שינוי מערך היחסים הכלכלי-חברתי. שני עקרונות יסודיים ניצבים בבסיס מדיניות ההלאמה: האחד, ניהול ציבורי - באמצעות דפוסי בעלות שונים - של אוצרות טבע,

מחייבת להעלות לדיון את דמותה של מדינת הרווחה החדשה והדרכים להשגתה ולא את חידוש מדינת הרווחה שפורקה - משמע לבחון את ההלאמה כאמצעי הכרחי לבניין הכוח הסוציאלי-דמוקרטי. ככל שמשטר ההפרטה מתייצב, כן נחשפים גם כשלים. חוסר היעילות המוכח של שירותים וחברות מופרטים - מאחיות בתי הספר ועד לחברות הסולר - עורר מחדש את השאלה כיצד ניתן להבטיח את פעולתם באופן שישרת את האינטרס הציבורי, ואחת התשובות המנומקות שנתנו לכך היא העברתם לניהול ציבורי, שהוא אחד מן ההיבטים החיוניים של ההלאמה. כך חשפו דיוני ועדת ששינסקי בנושא תמלוגי הגז את אי-הסבירות הקיצונית של הפרטת אוצרות הטבע והכנסותיהם, ואת הצורך בהבטחת השתתפות הציבור בניהולם וברווחתיהם, משמע בהלאמתם המלאה או החלקית. כך גם הדגישה התנהלותם העסקית של הטייקונים - למשל, בפגיעה של "התספורות" בקרנות הפנסיה - את הניגוד בין האינטרסים שלהם לאלו של הציבור, וחזרו והעלו את סוגיית אחריות המדינה לקרנות הפנסיה, או בלשון אחרת את שאלת הלאמתן.

יתר על כן, בעקבות המשבר הכלכלי של 2008 התברר ההכרח ברגולציה ממשלתית הדוקה יותר כדי להבטיח את היציבות הכלכלית ואת רווחת הציבור אל מול הרווח הפרטי. ואולם, ההסתמכות הגוברת על הרגולציה הממשלתית כמוצא מן הכשלים המובנים של השוק מעלה

ששינסקי, כישלון הפרטת הרכבת התחתית בתל-אביב והתנהלות תאגידי המים בכמה מהרשויות המקומיות, את הסתירה המובנית בין רווחי התאגידיים הפרטיים לבין האינטרס הציבורי. פתרונה של סתירה זו מצוי בהלאמתם, החלקית או המלאה, בהסתמך על לקחי דגמים שפותחו ונוסו בהצלחה בעולם.

* * *

הדוגמאות שלעיל הן בבחינת התחלת לימוד ודיון בנושא ההלאמה. ואולם, עוד בטרם ניתן יהיה לבחון את הדרכים והמשמעויות של ההלאמה, יש לחולל לגיטימציה של המושג עצמו, שסובל כיום מיחסי ציבור גרועים. בעקבות הצלחת התעמולה הניאו-ליברלית, הגישה הרווחת מזהה את ההלאמה עם דיכוי וחוסר יעילות פרי של הניסיון הסובייטי, וככזו בלתי ראויה לדמוקרטיזציה מערבית. למרות זאת, שתי סיבות עיקריות מביאות אותנו לחזור ולהשתמש במושג "הלאמה": האחת - אין מושג אחר. ככל שהמושג הלאמה מעורר אי-נחת כן ברור שהוא היחיד הקיים המתאר את האופק של "חזרת המדינה" ושחרור מן ההפרטה. והשנייה - מעמד דומה היה למושג "סוציאליזם דמוקרטי" לפני כשני עשורים, וגם אז היו מי שטענו כי השימוש במושג יעורר התנגדות לרעיונות אותם הוא מייצג. הניסיון מלמד אפוא כי החדרת המושג לדיון הציבורי היא חלק מן המאבק הפוליטי להגשמת המדיניות אותה הוא מבטא, ולא פחות מכך כי המאבק על החדרת המושג מאלץ את המשתמשים בו - ובמקרה של ההלאמה, את הסוציאלי-דמוקרטים - ללבן אותו ולעדכן אותו כדי להפוך אותו מסיסמה למדיניות. ///

החתימה
תחת הבעלות
והניהול
הציבוריים
היא שהובילה
בארבעת
העשורים
האחרונים
את מהפכת
ההפרטה
בישראל
והשבתם
היא שצריכה
להוביל את
המדיניות
המנוגדת,
ההלאמה

תשלומי ההורים הם הקובעים את רמתו הסופית באמצעות הוצאה פרטית, מדיניות הפוגעת ברוב הגדול של התלמידים שהורים אינם מסוגלים לממן את החינוך הנוסף, ולירידה מתמדת בהישגיהם. תשלומי ההורים מאיצים גם את הפרטת ההוראה ומספר גדל והולך של מורים מועסקים כ"מורי קבלן" במסגרת עמותות שונות המספקות את שירותי החינוך המופרטים. הלאמת החינוך - משמע, החזרתו לאחריות המדינה - מתחילה אפוא באיסור על תשלומי ההורים מכל סוג, באופן שלא יאפשר שירותי הוראה מופרטים המבוססים על "מורי קבלן", דבר שייאלץ את המדינה לממן את החינוך ולדאוג לרמתו בכל בתי הספר. ביטול תשלומי ההורים יפוך את ההורים "החזקים" משדולה למען בתי הספר של ילדיהם לשדולה לכל מערכת החינוך דבר שיגביר את אופייה הציבורי. בתחום התקשורת, התנהלות מפעילי הטלפונים הסלולריים, ספקיות האינטרנט והטלוויזיה בכבלים היא דוגמה לאופן החלקי שבו יכולה הרגולציה להגן על האינטרס הציבורי. יש לזכור כי בתחום זה הנכס העיקרי של החברות הוא ההרשאה הממשלתית לפעול ולכן ניתן להתחיל את הלאמתם באמצעות "החלופה הציבורית" (public option) - שעלתה במסגרת רפורמת הבריאות של הנשיא אובמה בארה"ב - היינו הוספת מפעילים ציבוריים שיקבעו באורח קבע כללי משחק - מחירים ואיכות שירותים - שגם החברות הפרטיות יאלצו להסתגל אליהם. בתחום אוצרות הטבע ותשתיות התחבורה, המים והחשמל, חושפת התנהלותן של חברות הגז מול ועדת

<<< בדומה, הפרטת קופות הפנסיה נעשתה דרך דחיקתן לבורסה באופן המאיים תדיר על הכנסתם של הקשישים התלויים בהן למחייתם. מעצם טיבן, דואגות קופות הפנסיה המסחריות לבעליהן ולא למוטביהן, שהבטחת זכויותיהם מנוגדת לאינטרס הבעלים. לפיכך, הלאמת קופות הפנסיה תחזיר אותן למסלול פעולה ההולם את יעדיהן שהוא רווחת הציבור המבוגר ולא רווחי המשקיעים. יתר על כן, כשם שהפרטת קרנות הפנסיה נועדה להגדיל את שליטת ההון הפרטי במערכת הפיננסית, כך הלאמת הקרנות תכניס לשוק ההון שיקולים של אחריות ציבורית החסרים בו כעת. הפרטת שירותי הרווחה נעשתה בדרך של העברת ניהולם לידי עמותות וגופים עסקיים, תוך המשך מימנם בידי משרד הרווחה. ההפרדה בין הפעלה לתיקצוב נעשתה בשם העיקרון הכוזב לפיו "הממשלה אינה יודעת לנהל". ואולם, ההתדרדרות ברמת השירותים בשנים האחרונות, שנחשפה, בין השאר, במאבקים המקצועיים שנהלו עובדי עמותות, מלמדים כי התנהלותם היא בלתי יעילה ופוגעת בשירותים שהם אמורים לספק. הלאמת שירותי הרווחה - משמע, החזרת הפעלתם לידי המדינה ועשיית עובדיהם לעובדי מדינה - היא אפוא תנאי להבטחת איכותם. הפרטת החינוך מוצאת ביטוי בהגדלה מתמדת של תשלומי ההורים. בעוד המדינה מספקת את התשתית לחינוך,

ק צ ה ק ר ח ו נ

למרות שקל להתמקד רק בנעשה בארץ, מעודד לזכור שבכל העולם מתעורר גל של מחאה נגד המדיניות הכלכלית. באיגוד של גופי מחאה רבים ממדינות שונות, נוסחה הצהרה המטילה את האחריות למשברים הכלכליים האחרונים על השיטה הכלכלית, וקוראת לכלכלה אחרת שתהיה מבוססת על סולידריות והכרה בערך החברתי של העבודה ולא רק על רווחים ותחרות. ההצהרה מציעה שלל צעדים כמו הטלת אחריות רבה יותר על בנקים וחברות מסחריות, הנהגת מס טובין, ודמוקרטיזציה של פורומי קבלת ההחלטות העולמיים כמו ה-G8, ה-G20 והאו"ם. מקור: tinyurl.com/bp8cmc4